

УДК 351.862.64:353.5

Миколайчук Микола Миколайович

професор кафедри економічної та фінансової політики Одеського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, доктор наук з державного управління, доцент

**ОЦІНЮВАННЯ СТРАТЕГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РОЗВИТКУ
РАЙОНІВ ОБЛАСТІ**

Анотація. У статті визначено особливості оцінювання потенціалу сталого розвитку субрегіонів (районів області). Запропоновано методика розрахунку потенціалу сталого розвитку для районів області та наведено результати такого розрахунку для Херсонщини. Надано пропозиції щодо дальших досліджень.

Ключові слова: потенціал сталого розвитку, субрегіон, методика розрахунку потенціалу сталого розвитку, Херсонщина.

**Миколайчук М.М. Оценка стратегического потенциала
развития районов области**

Аннотация. В статье определены особенности оценивания потенциала устойчивого развития субрегионов (районов области). Предложена методика расчета потенциала устойчивого развития для районов области и предложены результаты расчетов для Херсонщины. Внесены предложения будущих исследований.

Ключевые слова: потенциал устойчивого развития, субрегион, методика расчета потенциала устойчивого развития, Херсонщина

**Mykolaichuk N.N. Estimating of strategic potential for development
of oblast districts**

Annotation. Peculiarities of estimating of sustainable potential of subregions (oblast districts) have been defined. Methodology of estimation of sustainable potential for oblast districts and results of calculation for Kherson oblast has been suggested and shown. Proposals for following researches have been put forward.

Key words: measuring of sustainable potential, subregion, methodology of estimation of sustainable potential, Kherson oblast.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Одним з основних завдань світового співтовариства в новому тисячолітті є ліквідація бідності, зменшення розбіжностей у соціально-економічному розвитку регіонів світу та країн, збереження природних ресурсів для наступних поколінь. Україна прагне входити до кола розвинених європейських країн, проте поки що її досягнення не дозволяють посісти місце серед багатих країн. На думку деяких учених, «...ми поступово «проїдаємо»

успадкований виробничий потенціал та природні ресурси» [1, с. 15]. За даними експертів, «...на сьогодні відставання України від країн – членів ЄС – за рівнем економічного розвитку набагато перевищує ті порогові величини, які є допустимими для учасників інтеграційних об'єднань» [2, с. 170].

Позитивні зміни можна забезпечити лише спільними зусиллями органів влади та місцевого самоврядування на всіх рівнях управління, підприємств, організацій та населення. Кожному з регіонів варто передусім покладатися на власні можливості, розвивати їх та ефективно використовувати. При цьому слід особливої ваги надавати субрегіонам, у яких проживає найбільше населення, відсутня можливість працевлаштування, отримання сучасних побутових послуг та ін., а частка сільського населення достатньо значна.

Безперечно, структура населення поступово змінюється. Так, 1939 року частка сільського населення в Україні складала 66,4%, міського – 33,6%. 1989 року вже міське населення збільшилося до 66,9%, а частка сільського населення відповідно знизилася до 33,1%. Надалі тенденція зменшення частки сільського населення зберігається, але темпи уповільнюються: за 20 наступних років утрачено лише 1,4% сільського населення [3, с.342], хоча в аграрних регіонах спостерігається стабілізація частки сільського населення. Так, у Херсонській області з 2007 до 2011 рр. сільське населення складає 38,9% від загальної кількості мешканців регіону [4, с.273]. При цьому рівень оплати праці в районах області значно нижчий за міський. Так, 2010 року середньомісячна номінальна заробітна платня найманих працівників Бериславського району складала 82,8% від середньої по області, 77,8% – від середньої по місту Херсону, лише 75,2% – від середньої по місту Новій Каховці [4, с.329]. При тому розбіжності більш ніж у 20% стають соціально загрозливими.

Така ситуація зумовлює потребу виявлення потенційних можливостей поліпшення соціально-економічного розвитку субрегіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці концентрують увагу переважно на проблемах формування та оцінювання потенціалу на рівні підприємств [5; 6], окремо виділяється інноваційний потенціал організацій [7, с. 243-254], методичні підходи до оцінювання економічного потенціалу регіону [8,9].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте питання оцінювання потенціалу сталого розвитку субрегіонів, виявлення необхідних для реалізації стратегічних планів заходів із підвищення ефективності його використання та механізмів регулювання цього процесу на регіональному рівні потребують дальшого дослідження та вдосконалення.

Формування цілей статті. У зв'язку з цим метою статті є визначення особливостей оцінювання потенціалу сталого розвитку районів області та розробка методики.

Виклад основного матеріалу. Потенціал сталого розвитку території відбиває наявні або приховані можливості забезпечення потреб населення в продукції та послугах, створення комфортних умов проживання, розвитку особистості. На спроможність задовольняти потреби суттєво впливає забезпеченість ресурсами, що частково «даровані природою» (земля, вода, біорізноманіття, корисні копалини та ін.) або створені людиною, людський капітал.

Чинні методики оцінювання потенціалу сталого розвитку регіонів не охоплюють усіх його аспектів і не завжди узгоджені з критеріями оцінювання потенціалу країн.

На нашу думку, оцінювання потенціалу сталого розвитку регіонів і субрегіонів має здійснюватися за методикою, що дозволить робити висновки щодо ефективності управління територією за рахунок порівняння

з ним результатів сталого розвитку. З метою забезпечення порівнянності показників слід для визначення індикатора потенціалу регіонів і субрегіонів використовувати структуру, аналогічну структурі індикатора їх сталого розвитку. Авторське бачення методик оцінювання результатів та потенціалу сталого розвитку регіонів відбито в монографії «Економічна політика регіонального розвитку в умовах глобалізації». Однак оцінка як результатів, так і потенціалу розвитку субрегіонів (районів області) має свої особливості.

За структурою індикатори потенціалу розвитку регіонів та їх районів схожі та мають три складові, що характеризують потенціал регіону та його районів з різних аспектів сталого розвитку: економічного ($I_{пер}$), людського ($I_{плк}$) і забезпечення природними ресурсами ($I_{нпр}$). За аналогією, як і в методиці визначення індикатора результатів сталого розвитку, будемо вважати, що вплив економічного розвитку на соціальний та екологію, а з ним і вагомість першої складової буде дещо більшою за інші. Тобто

$$I_{нсрсп} = 0,3 I_{нпр} + 0,3 I_{плк} + 0,4 I_{пер}, \text{ де}$$

$I_{нсрсп}$ – індикатор потенціалу сталого розвитку субрегіону;

$I_{нпр}$ – індикатор забезпечення субрегіону природними ресурсами;

$I_{плк}$ – індикатор потенціалу людського капіталу субрегіону;

$I_{пер}$ – індикатор потенціалу економічного розвитку субрегіону.

При визначенні індикаторів слід користуватися доступною інформацією, що наведена в статистичній звітності регіонів, відбиває кількісні зміни в забезпеченні ресурсами завдяки відновлювальним заходам. Тому в першій складовій віддзеркалено забезпечення населення субрегіону земельними ($I_{пзр}$) та водними ($I_{пвр}$) ресурсами. Для умов Херсонщини також важливе садіння та висівання лісів ($I_{плр}$). Результати розрахунку індикатору забезпечення субрегіонів природними ресурсами ($I_{нпр}$) як середньої арифметичної її складових наведено в таблиці 1.

Потенційні можливості сталого розвитку людського капіталу ($I_{плк}$) будемо розрахувати як середню арифметичну просту значень індикаторів.

$$I_{плк} = (I_{пд} + I_{пз} + I_{пуж} + I_{прозвл}) / 4,$$

Частина цих індикаторів буде однокомпонентними, частина – визначатись на основі декількох складових.

Зокрема однокомпонентними будуть:

- індикатор потенціалу доходів населення ($I_{пд}$), який розраховується на підставі даних про кількість зареєстрованих об'єктів Єдиного державного реєстру підприємств, організацій та установ на 1000 осіб як співвідношення показника для субрегіону, що аналізується до максимального значення в регіоні;

- індикатор потенціалу зайнятості населення ($I_{пз}$), що розраховується на підставі кількості осіб, які навчалися новим професіям, а отже готові до термінової зміни робочого місця в разі потреби.

Два інші показники: індикатор потенціалу умов життя ($I_{пуж}$) та індикатор потенціалу розвитку людини ($I_{прозвл}$) є багатоконпонентними та в свою чергу розраховуються на підставі середньої арифметичної простої складових.

Таблиця 1

Результати розрахунку індикатора забезпечення субрегіонів природними ресурсами

Субрегіон	$I_{пзр}$	$I_{пвр}$	$I_{плр}$	$I_{ппр}$
Бериславський	0,457	0,017	0,000	0,158
Білозерський	0,301	0,030	0,000	0,110
Великолепетиський	0,682	0,006	0,000	0,229
Великоолександрівський	0,756	0,003	0,242	0,414
Верхньорогачицький	0,960	0,001	0,000	0,320
Високопільський	0,598	0,000	0,000	0,199
Генічеський	0,645	0,107	0,208	0,320
Голопристанський	0,730	0,087	1,000	0,605

Горностаївський	0,669	0,381	0,000	0,350
Іванівський	1,000	0,314	0,000	0,438
Каланчацький	0,543	1,000	0,000	0,514
Каховський*	0,265	0,392	0,222	0,367
Нижньосірогоський	0,951	0,056	0,000	0,336
Нововоронцовський	0,598	0,002	0,000	0,200
Новотроїцький	0,812	0,360	0,322	0,498
Скадовський	0,396	0,246	0,202	0,281
Цюрупинський	0,584	0,024	0,976	0,528
Чаплинський	0,630	0,362	0,000	0,331

* включаючи м. Каховку

$$I_{\text{пуж}} = (I_{\text{пзж}} + I_{\text{нп}} + I_{\text{ппнас}})/3$$

До складу індикатора потенціалу умов життя ($I_{\text{пуж}}$) слід віднести: індикатор потенціалу забезпеченості житлом ($I_{\text{пзж}}$), що визначається на підставі даних про введення в експлуатацію квадратних метрів житла на 1000 осіб порівняно з найбільшим показником по районах; індикатор демографічного навантаження непрацездатними ($I_{\text{нп}}$), при визначенні якого за базу порівняння візьмемо найменше значення коефіцієнта загального демографічного навантаження непрацездатними, а показники районів будемо оцінювати співвідношенням базового коефіцієнта з коефіцієнтами районів; індикатор популяції населення ($I_{\text{ппнас}}$) слід розраховувати на підставі коефіцієнта Покровського (коефіцієнту життєвості), тобто як співвідношення кількості народжених до кількості померлих за однаковий період часу, а за базу порівняння візьмемо найбільше значення коефіцієнта життєвості.

Індикатор потенціалу розвитку людини ($I_{\text{прозвл}}$) надасть можливість оцінити наявність умов для розвитку людини, організації дозвілля на основі індикатора потенціалу закладів культури ($I_{\text{пзк}}$), індикатора потенціалу туристично-готельного комплексу ($I_{\text{пгк}}$), індикатора потенціалу оздоровлення дітей ($I_{\text{озд}}$).

Індикатор потенціалу готельно-туристичного комплексу відобразатиме потенційні можливості залучення до розвитку мешканців інших територій і розраховується як співвідношення кількості місць у підприємствах готельного господарства до максимального значення цього показника серед районів області. Показник потенціалу оздоровлення дітей для районів області введено замість індикатора потенціалу залучення дітей до занять у дитячо-юнацьких спортивних школах у зв'язку з відсутністю відповідної статистичної звітності субрегіонів. Він розраховується шляхом зіставлення питомої ваги оздоровлених дітей у загальній кількості дітей віком від 7 до 16 років у районах області.

Оскільки в районах області відсутні театри, концертні зали, лише в деяких є музеї, тому вважаємо за доцільне враховувати наявність у них бібліотек ($I_{\text{бібл}}$) і закладів культури клубного типу ($I_{\text{клуб}}$), книжковий фонд ($I_{\text{кнф}}$) і кількість місць у закладах культури на 100 мешканців ($I_{\text{км}}$). Відтак індикатор потенціалу закладів культури також буде розраховуватися як середня арифметична його складових.

$$I_{\text{пзк}} = (I_{\text{бібл}} + I_{\text{клуб}} + I_{\text{кнф}} + I_{\text{км}}) / 4$$

Складові індикатора потенціалу людського капіталу субрегіонів наведено у таблиці 2

Таблиця 2

Результати розрахунку індикатора потенціалу людського капіталу субрегіонів (2010 рік)

Субрегіон	$I_{\text{пд}}$	$I_{\text{пз}}$	$I_{\text{пуж}}$	$I_{\text{прозвл}}$	$I_{\text{плк}}$
Бериславський	0,658	0,152	0,623	0,461	0,473
Білозерський	0,692	0,293	0,709	0,419	0,528
Великолепетиський	0,284	0,266	0,643	0,201	0,348
Великоолександрівський	0,333	0	0,558	0,574	0,366
Верхньорогачицький	0,263	0	0,624	0,348	0,309
Високопільський	0,283	0,192	0,535	0,413	0,356

Генічеський	1,000	1,000	0,894	0,766	0,915
Голопристанський	0,826	0	0,788	0,496	0,528
Горностаївський	0,333	0	0,582	0,515	0,366
Іванівський	0,258	0,153	0,559	0,484	0,364
Каланчацький	0,331	0	0,554	0,483	0,342
Каховський*	0,398	0,159	0,781	0,489	0,457
Нижньосірогоський	0,278	0	0,553	0,459	0,322
Нововоронцовський	0,236	0,275	0,694	0,528	0,433
Новотроїцький	0,556	0	0,607	0,489	0,411
Скадовський	0,744	0	0,804	0,779	0,582
Цюрупинський	0,765	0,168	0,720	0,382	0,509
Чаплинський	0,390	0,233	0,693	0,519	0,459

Під час визначення індикатора економічної складової потенціалу розвитку субрегіонів доцільно враховувати чинники праці та капіталу.

$$I_{пер} = 0,5 I_{прс} + 0,5 I_{оф.}, \text{ де}$$

$I_{пер}$ – індикатор потенціалу економічного розвитку субрегіону

$I_{прс}$ – індикатор потенціалу робочої сили

$I_{оф}$ – індикатор потенціалу основних фондів

Перший індикатор розраховується шляхом зіставлення чисельності працездатного населення.

Індикатор потенціалу основних фондів у свою чергу складається з індикатора фондоозброєності ($I_{фо}$) та індикатора зношеності основних фондів ($I_{зноф}$).

$$I_{поф} = (I_{фо} + I_{зноф} + I_{оновл}) / 3$$

Результати розрахунку індикаторів потенціалу економічного розвитку субрегіонів наведено в таблиці 3, а узагальнена оцінка потенціалу сталого розвитку – в таблиці 4.

Таблиця 3

Складові індикатора потенціалу економічного розвитку субрегіонів (2010 рік)

Субрегіон	I _{прс.}	складові індикатору основних фондів.			I _{поф}	I _{пер}
		I _{фо}	I _{зноф}	I _{оновл}		
1	2	3	4	5	6	7
Бериславський	0,685	0,508	0,725	0,510	0,581	0,633
Білозерський	0,943	0,420	0,703	0,416	0,513	0,728
Великолепетиський	0,238	0,877	0,789	0,118	0,594	0,416
Великоолександрівський	0,358	0,320	0,638	0,067	0,342	0,350
Верхньорогачицький	0,166	0,242	0,590	0,009	0,280	0,223
Високопільський	0,204	0,259	0,697	0,030	0,329	0,266
Генічеський	0,871	0,617	0,565	0,668	0,413	0,642
Голопристанський	0,837	0,412	0,691	1	0,701	0,769
Горностаївський	0,273	0,682	0,559	0,147	0,463	0,368
Іванівський	0,202	0,418	0,565	0,057	0,347	0,274
Каланчацький	0,301	0,541	0,667	0,274	0,494	0,398
Каховський*	0,518	1	0,528	0,285	0,604	0,561
Нижньосірогозький	0,233	0,256	0,802	0,049	0,369	0,301
Нововоронцовський	0,306	0,723	1	0,125	0,616	0,461
Новотроїцький	0,510	0,783	0,552	0,530	0,622	0,566
Скадовський	0,667	0,486	0,553	0,088	0,376	0,521
Цюрупинський	1	0,481	0,777	0,484	0,581	0,790
Чаплинський	0,489	0,595	0,546	0,459	0,533	0,511

Наведені результати свідчать про те, що найвищий та збалансований потенціал – у Голопристанському та Цюрупинському районах. Відповідні значення потенціалу сталого розвитку – 0,648 та 0,627. При цьому значення кожної складової більше за 0,500. Загальне значення індикатора 0,627 – і в Генічеському районі, але цей субрегіон відстає від лідерів за показником озеленення території.

Таблиця 4

**Результати розрахунку індикатора потенціалу сталого розвитку
субрегіонів (2010 рік)**

Субрегіон	$I_{ппр}$	$I_{плк}$	$I_{пер}$	$I_{перср}$
1	2	3	4	5
Бериславський	0,158	0,473	0,633	0,442
Білозерський	0,110	0,528	0,728	0,482
Великолепетиський	0,229	0,348	0,416	0,339
Великоолександрівський	0,414	0,366	0,350	0,374
Верхньорогачицький	0,320	0,309	0,223	0,278
Високопільський	0,199	0,356	0,266	0,273
Генічеський	0,320	0,915	0,642	0,627
Голопристанський	0,605	0,528	0,769	0,648
Горностаївський	0,350	0,366	0,368	0,362
Іванівський	0,438	0,364	0,274	0,350
Каланчацький	0,514	0,342	0,398	0,416
Каховський*	0,367	0,457	0,561	0,471
Нижньосірогозький	0,336	0,322	0,301	0,318
Нововоронцовський	0,200	0,433	0,461	0,374
Новотроїцький	0,498	0,411	0,566	0,498
Скадовський	0,281	0,582	0,521	0,467
Цюрупинський	0,528	0,509	0,790	0,627
Чаплинський	0,331	0,459	0,204	0,441

Дуже низький потенціал розвитку Верхньорогачицького та Високопільського районів, значення індикаторів менше за 0,3 і не досягає навіть 50% від показників лідерів.

Висновки з даного дослідження. Потенційні можливості сільських територій у забезпеченні сталого розвитку відрізняються від загальнорегіональних передусім завдяки особливостям структури господарського комплексу, гіршим умовам життя та формування людського капіталу.

Перевагою запропонованої методики оцінювання потенціалу сталого розвитку субрегіонів уважається використання наявної статистичної інформації, що є загальнодоступною та її показники висвітлюють проблеми в різних аспектах розвитку районів області.

Недоліком цієї методики вбачається той факт, що офіційна статистична інформація про діяльність промислових підприємств районів області майже відсутня, оскільки в них переважно розташоване одне потужне підприємство, яке згідно зі статтею 21 Закону України «Про державну статистику» має право на забезпечення конфіденційності інформації.

Перспективи подальших розвідок. Відтак подальші дослідження мають бути спрямовані на виявлення всіх вагомих чинників впливу на формування потенціалу розвитку субрегіонів та ефективність його використання.

Список використаних джерел

1. Ковальчук Т.Т. Економічна безпека і політика: із досвіду професійного аналітика / Т.Т.Ковальчук. – К.: Т-во “Знання”, КОО, 2004. – 638с.
2. Україна в процесах міжнародної інтеграції / за ред. д-ра екон. наук В.Р.Сіденка. – Х. :Вид-во “Форт”, 2003. – 280с.
3. Статистичний щорічник України за 2011 рік / за ред. О.Г.Осауленка. – К.: ТОВ «Август Трейд », 2012. – 559 с.
4. Статистичний щорічник Херсонської області за 2010 рік / за ред. В.А.Вознюка. – Херсон :Головне управління статистики у Херсонській області, 2011. – 498 с.
5. Краснокутська Н.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: Навчальний посібник / Н.С.Краснокутська. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. –352 с.
6. Гавва В.Н. Потенціал підприємства: формування та оцінювання: Навчальний посібник / В.Н.Гавва, Е.А.Божко. – Київ: Центр навчальної літератури, 2004. – 224с.
7. Краснокутська Н.В. Інноваційний менеджмент : [навчальний посібник] / Н.В.Краснокутська. – К. : КНЕУ, 2003. – 504 с.
8. Економічний потенціал регіону: пріоритети використання : [монографія] / І.М.Школа, Т.М.Ореховська, І.Д.Козменко та ін.; за ред. І.М.Школи. – Чернівці, 2003. – 464 с.
9. Миколайчук М. М. Економічна політика регіонального розвитку в умовах глобалізації : [монографія] / М. М. Миколайчук ; за наук. ред. І.В.Розпутенка. – Київ : “К.І.С.”, 2009. – 228 с.